

“PARANJI SIRLARI” DRAMASINING G‘OYAVIY-BADIIY XUSUSIYATLARI

Farg‘ona davlat universiteti talabasi

Fazliddinova Mayramxon

Annotatsiya

Ushbu maqola o‘zbek adabiyotining yorqin namoyandasi Hamza Hakimzoda Niyoziyning “Paranji sirlari” dramasi g‘oyaviy-badiiy xususiyatlarini atroflicha tahlil qiladi. Asarda ayollar ozodligi, ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurash va eski urf-odatning salbiy oqibatlari kabi dolzarb mavzularning badiiy ifodalanishi o‘rganiladi. Dramaning syujet tuzilishi, obrazlar tizimi, til va uslub xususiyatlari hamda uning o‘zbek dramaturgiyasi rivojidadagi o‘rni yoritiladi. Tadqiqot asarning zamonaviy jamiyat uchun ahamiyatini va uning adabiy merosdagi o‘rnini belgilashga qaratilgan.

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the ideological and artistic features of Hamza Hakimzoda Niyoziy's drama “Paranji Sirlari,” a prominent work in Uzbek literature. It examines the artistic representation of pressing themes such as women's liberation, the struggle against social injustice, and the negative consequences of old traditions within the play. The study explores the drama's plot structure, character system, linguistic and stylistic characteristics, and its significant role in the development of Uzbek dramaturgy. The research aims to determine the work's relevance for contemporary society and its place in literary heritage.

Аннотация

Данная статья представляет всесторонний анализ идейно-художественных особенностей драмы Хамзы Хакимзаде Ниязи «Паранджи сирлари», являющейся выдающимся произведением узбекской литературы. В ней исследуется художественное воплощение актуальных тем, таких как освобождение женщин, борьба с социальной несправедливостью и негативные последствия старых традиций. Изучаются сюжетная структура драмы, система образов, языковые и

стилистические особенности, а также ее значимая роль в развитии узбекской драматургии. Исследование направлено на определение актуальности произведения для современного общества и его места в литературном наследии.

Kalit so'zlar: Paranj Sirlari, Hamza Hakimzoda Niyoziy, O'zbek Dramaturgiyasi, Ayollar Ozodligi, Ijtimoiy Tanqid, Badiiy Xususiyatlar, G'oyaviy Mazmun, Adabiy Meros

O'zbek adabiyoti tarixida jadidchilik harakati va uning namoyandalari ijodi alohida o'rin tutadi. Bu davr milliy uyg'onish, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar va ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, adabiyotda yangi janrlar, mavzular va badiiy uslublarning shakllanishiga zamin yaratdi. Ayniqsa, Hamza Hakimzoda Niyoziyning ijodi jadid adabiyotining eng yorqin sahifalaridan birini tashkil etadi. Uning dramatik asarlari, xususan, "Paranji sirlari" dramasi o'z davrining ijtimoiy muammolarini, ayollar masalasini va eskilik sarqitlariga qarshi kurashni badiiy ifodalashda muhim rol o'ynagan.

Hamza Hakimzoda Niyoziyning "Paranji sirlari" dramasi o'zbek adabiyotida jadidchilik g'oyalarining eng yorqin badiiy ifodalaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Asar XX asr boshlaridagi Turkiston jamiyatining murakkab ijtimoiy-siyosiy va madaniy muhitida dunyoga kelgan bo'lib, bu davr milliy uyg'onish, ma'rifatparvarlik va keskin ijtimoiy ziddiyatlar bilan xarakterlanadi. Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati, mahalliy aholi orasida savodsizlikning keng tarqalgani, ayollar huquqsizligi va eskilik sarqitlarining hukmronligi jadid ziyolilarini chuqur tashvishga solgan edi. Ayniqsa, Turkistonning iqtisodiy qoloqligi, siyosiy mustaqillikning yo'qligi va madaniy turg'unlik jadid harakatining asosiy motivlaridan biri bo'lgan. Jadidlar millatni qoloqlikdan qutqarishning yagona yo'li ilm-ma'rifat va zamonaviy ta'lim ekanligiga qat'iy ishonishgan. Ular yangi usul maktablarini ochish, matbuotni rivojlantirish va teatr san'ati orqali xalqni uyg'otishga harakat qilishgan. Hamza ana shunday bir sharoitda, xalqni jaholat botqog'idan qutqarish, uni ilm-ma'rifatga chorlashdek ulug' maqsadni o'z oldiga qo'ygan ma'rifatparvarlardan biri edi. Uning ijodi nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-siyosiy harakatning ham ajralmas qismi bo'lgan. Dramaning yaratilishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan omillar qatorida jadid matbuotining rivojlanishi, yangi usul maktablarining

ochilishi va ayollar masalasiga bo‘lgan e’tiborning kuchayishi muhim o‘rin tutadi. Jadidlar ayollarning jamiyatdagi o‘rnini tubdan o‘zgartirmay turib, milliy taraqqiyotga erishib bo‘lmasligini anglab yetgan edilar. Ular ayollarni o‘qitish, ularga kasb-hunar o‘rgatish va ijtimoiy hayotga jalb qilishni milliy yuksalishning asosiy shartlaridan biri deb bilishgan. Shu bois, ular o‘z asarlarida, jumladan, dramatik asarlarida ham ayollar ozodligi g‘oyasini markaziy mavzu qilib oldilar. Hamza o‘zining shaxsiy kuzatishlari, xalq hayotidagi achchiq haqiqatlar va zamonasining ilg‘or g‘oyalarini sintez qilib, “Paranji sirlari” dramasi yaratdi. Bu asar o‘z davrining ijtimoiy dardini, ayollarning cheksiz azob-uqubatlarini, ularning ma’rifatga intilishini va eskilik bilan yangilik o‘rtasidagi keskin kurashni badiiy ifodalashga qaratilgan edi. Hamza o‘zining dramatik asarlari orqali tomoshabinlarni faqatgina ko‘ngilxushlik qilish emas, balki ularni fikrlashga, jamiyatdagi mavjud muammolar haqida mulohaza yuritishga undashni maqsad qilgan. “Paranji sirlari” aynan shu ma’rifiy-tarbiyaviy vazifani bajaruvchi kuchli vosita bo‘lib xizmat qilgan.

Asarning g‘oyaviy mazmuni va asosiy muammolari bevosita ayollar masalasi va ijtimoiy tanqid bilan chambarchas bog‘liq. Hamza dramada patriarxal jamiyatning ayollarga nisbatan zulmini, ularning huquqsizligini va shaxsiy erkinlikdan mahrum etilganligini o‘tkir tanqid ostiga oladi. Asardagi bosh qahramon Gulnor timsolida o‘z huquqlari uchun kurashuvchi, ma’rifatga intiluvchi ilg‘or ayol obrazi gavdalantirilgan. Uning taqdiri orqali yozuvchi qizlarning majburiy turmushga berilishi, ya’ni ularning irodasiga zid ravishda boy va keksa kishilarga nikohlab berilishi, savodsizlikka mahkum etilishi va oilaviy zo‘ravonlik kabi muammolarni ko‘rsatib beradi. Bu muammolar o‘sha davr Turkiston jamiyatida keng tarqalgan bo‘lib, minglab ayollarning hayotini barbod qilgan. Dramada diniy aqidaparastlik va eskilik tarafdorlarining ayollar hayotidagi salbiy roli, ularning ilm-ma’rifatga qarshi chiqishi ham keskin fosh etiladi. Ular o‘zlarining tor dunyoqarashlari va shaxsiy manfaatlarini diniy qoidalar niqobi ostida yashirib, ayollarni jaholatda saqlashga intilishadi. Solihboy obrazi ana shunday jaholat va zulm timsoli bo‘lib, u o‘z boyligi va mavqeidan foydalanib, ayollarni o‘z mulki deb biladi, ularning shaxsiyatini oyoq osti qiladi. Uning xotinlariga nisbatan shafqatsiz munosabati, ularni quldek ishlatishi va har qanday norozilikni jismoniy zo‘ravonlik bilan bostirishi o‘sha

davrning achchiq haqiqatlarini aks ettiradi. Hamza bu obraz orqali nafaqat shaxsiy zulmni, balki butun bir ijtimoiy qatlamning ayollarga boʻlgan munosabatini umumlashtiradi. Dramadagi ijtimoiy tanqid faqat ayollar masalasi bilan cheklanib qolmaydi. U jamiyatdagi adolatsizlik, poraxoʻrlik, boylarning ochkoʻzligi va maʼrifatga toʻsiq boʻluvchi har qanday kuchga qaratilgan. Yozuvchi maʼrifatni jamiyatni oʻzgartirishning asosiy vositasi deb biladi va asar davomida ilm-maʼrifatning qorongʻulikni yorituvchi kuchi gʻoyasini ilgari suradi. Gulorning maktab ochishga intilishi, ayollarni oʻqishga-yozishga oʻrgatishga harakat qilishi aynan shu gʻoyaning badiiy ifodasidir. Uning bu harakati nafaqat shaxsiy intilish, balki butun bir jamiyatni uygʻotishga qaratilgan ulugʻ maqsadning ramziy koʻrinishidir. Asarda eski va yangi dunyoqarashlar oʻrtasidagi keskin ziddiyat, yaʼni jaholat va maʼrifat, zulm va ozodlik oʻrtasidagi kurash markaziy oʻrinni egallaydi. Hamza oʻzining publitsistik ruhga boy uslubi bilan bu ziddiyatlarni yorqin va taʼsirchan tarzda ochib beradi. Uning dramatik asarlari nafaqat sahna uchun yozilgan, balki oʻquvchi va tomoshabinni ijtimoiy muammolar haqida chuqur oʻylashga majbur qiluvchi maʼrifiy minbar vazifasini ham oʻtagan.

“Paranji sirlari” dramasi badiiy xususiyatlari va obrazlar tizimi Hamzaning dramaturg sifatidagi mahoratini yaqqol namoyish etadi. Dramatik janrning oʻziga xosliklaridan unumli foydalanilgan boʻlib, asar dialoglar, monologlar va sahna harakatlari orqali rivojlanadi. Hamza dialoglarni qahramonlarning xarakterini ochish, konfliktni kuchaytirish va gʻoyaviy mazmunni yetkazish uchun mohirona qoʻllagan. Monologlar esa qahramonlarning ichki kechinmalari, orzu-umidlari va azoblarini chuqurroq ochib beradi. Syujet rivoji ekspozitsiyadan boshlanib, Gulorning hayoti, uning orzu-umidlari va Solihboy bilan boʻlgan munosabatlari tasvirlanadi. Bu bosqichda Gulorning yoshligi, uning maʼrifatga boʻlgan intilishi va Solihboyning boyligi evaziga unga uylanishi kabi dastlabki voqealar bayon etiladi. Tugun Gulorning Solihboy zulmiga qarshi chiqishi va maʼrifat yoʻlini tanlashi bilan bogʻliq voqealarda yuzaga keladi. Gulorning maktab ochishga urinishi, ayollarni oʻqitishga harakat qilishi Solihboyning gʻazabini qoʻzgʻaydi va ular oʻrtasidagi ziddiyatni kuchaytiradi. Kulminatsiya nuqtasi Gulorning oʻz huquqlari uchun ochiq kurashga kirishishi, paranjini yechib tashlashi va Solihboyning unga nisbatan

zo‘ravonliklari avjiga chiqqan paytda namoyon bo‘ladi. Bu sahna dramaning eng keskin va ta‘sirchan lahzalaridan biri bo‘lib, Gulorning jasoratini va ozodlikka bo‘lgan qat‘iy intilishini ko‘rsatadi. Yechim esa Gulorning ozodlikka erishishi va ma‘rifat g‘oyalarning g‘alabasi bilan yakunlanadi. Bu yechim nafaqat Gulorning shaxsiy g‘alabasi, balki butun bir ilg‘or g‘oyalarning eskilik ustidan qozongan g‘alabasi sifatida talqin etiladi. Asarning markaziy konflikti eski va yangi dunyoqarashlar, jaholat va ma‘rifat, zulm va ozodlik o‘rtasidagi keskin to‘qnashuvdir. Bu konflikt nafaqat qahramonlar o‘rtasidagi tashqi kurashda, balki ularning ichki dunyosidagi ziddiyatlarda ham aks etadi. Masalan, Gulorning ichki kurashi, qo‘rquv va jasorat o‘rtasidagi ikkilanishlari uning obrazini yanada realistik qiladi.

Paranjining ramziy ma‘nosi va badiiy funksiyasi dramaning g‘oyaviy markazini tashkil etadi. Paranji nafaqat oddiy kiyim, balki asarda chuqur ramziy ma‘noga ega. U ayollarning ijtimoiy cheklovlari, huquqsizligi, jaholat va patriarxal tuzumning zulmi ramzi sifatida talqin etiladi. Paranji ayollarni tashqi dunyodan ajratib turuvchi, ularning shaxsiyatini yashiruvchi, erkinligini bo‘g‘uvchi vosita sifatida tasvirlanadi. Bu ramz orqali Hamza ayollarning nafaqat jismoniy, balki ma‘naviy va intellektual qamoqqa olinganligini ko‘rsatadi. Dramaning nomi – “Paranji sirlari” – ham ramziy ma‘noga ega. Bu nom paranjining ortida yashiringan sirlarni, ya‘ni ayollarning cheksiz azob-uqubatlarni, ularning ichki dunyosidagi kurashlarni, shuningdek, jamiyatdagi yashirin zulm va adolatsizliklarni fosh etishga chaqiradi. Bu sirlar faqatgina ayollarning shaxsiy fojialari emas, balki butun bir jamiyatning yashirin dardlari va muammolaridir. Asarda paranjining yechilishi oddiy bir harakat emas, balki chuqur ramziy ma‘noga ega bo‘lgan voqeadir. Gulorning paranjini yechib tashlashi uning ozodlikka intilishi, jaholatdan ma‘rifatga yuz tutishi, eski dunyo bilan aloqani uzib, yangi hayot boshlashining metaforasi hisoblanadi. Bu harakat ayollarning o‘z huquqlari uchun kurashga kirishishi, o‘z shaxsiyatini anglab yetishi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishga intilishining yorqin timsoli. Bu, shuningdek, milliy uyg‘onish davrida ayollarning ijtimoiy faolligining oshishiga bo‘lgan umidlarning badiiy ifodasidir. Paranjining badiiy funksiyasi asarda bir necha jihatdan namoyon bo‘ladi. Birinchidan, u konfliktni kuchaytirishga xizmat qiladi. Gulorning paranjini yechishga

intilishi va Solihboyning bunga qarshiligi eski va yangi dunyoqarashlar o'rtasidagi ziddiyatni yanada keskinlashtiradi. Bu ziddiyat shaxsiy darajadan umumijtimoiy darajaga ko'tariladi. Ikkinchidan, paranji qahramonlarning ichki dunyosini ochishga yordam beradi. Gulorning paranjiga bo'lgan munosabati uning ichki erkinlikka intilishini, Solihboyning paranjini saqlab qolishga urinishi esa uning eskilik tarafdori ekanligini, o'z hukmronligini saqlab qolishga intilishini ko'rsatadi. Uchinchidan, paranji asarning g'oyaviy yukini ko'taruvchi asosiy ramzlardan biri bo'lib, Hamzaning ma'rifatparvarlik g'oyalarini badiiy ifodalashda muhim rol o'ynaydi. U nafaqat ayollarning ozodligi, balki butun jamiyatning ma'naviy uyg'onishi ramzi sifatida gavdalanadi. Paranjining ramziy ma'nosi bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. U nafaqat jismoniy cheklov, balki har qanday shakldagi ma'naviy va intellektual cheklovlarning ham ramzi sifatida talqin etilishi mumkin. Zamonaviy jamiyatda ham ayollar va erkaklar duch keladigan turli xil "ko'rinmas paranji"lar mavjud bo'lib, ular shaxsiy rivojlanishga, erkin fikrlashga va ijtimoiy faollikka to'siq bo'ladi. Hamzaning asari ana shunday to'siqlarni anglash va ularga qarshi kurashishga undaydi.

"Paranji sirlari" dramasi adabiy-ijtimoiy o'rni o'zbek dramaturgiyasida beqiyosdir. Bu asar jadid adabiyotining eng yorqin namunalaridan biri bo'lib, milliy dramaturgiyamiz rivojiga ulkan hissa qo'shgan. Hamza o'zidan keyingi avlod yozuvchilariga, xususan, ayollar masalasini yoritgan ijodkorlarga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Uning asarlari o'zbek adabiyotida realistik dramaturgiyaning shakllanishiga zamin yaratgan. Asarning sahna hayoti ham juda boy bo'lgan. U o'z davrida ko'plab teatrlarda sahnalashtirilgan va tomoshabinlar orasida katta rezonans uyg'otgan. Spektakllar orqali Hamza g'oyalari keng xalq ommasiga yetib borgan va ularni ijtimoiy muammolar haqida o'ylashga undagan. Turli davrlardagi spektakllar asarning g'oyaviy-badiiy salohiyatini turli raqurslarda ochib bergan. Sovet davrida asar asosan sinfiy kurash nuqtai nazaridan talqin qilingan bo'lsa, mustaqillik davrida unga yangi yondashuvlar bilan murojaat etildi. Bugungi kunda asar milliy qadriyatlar, ma'rifatparvarlik g'oyalari va ayollar masalasining chuqur badiiy talqini sifatida o'rganilmoqda. Uning sahnalashtirilishi ham zamonaviy talqinlar bilan boyitilib, yangi avlod tomoshabinlariga yetkazilmoqda.

Xulosa

Hamza Hakimzoda Niyoziyning “Paranji sirlari” dramasi o‘zbek adabiyotida jadidchilik g‘oyalarining yorqin badiiy ifodasi sifatida alohida o‘rin tutadi. Asar o‘zining teran g‘oyaviy mazmuni, ayollar ozodligi va ma’rifatparvarlik ideallarini ilgari surishi bilan ajralib turadi. Hamza dramatik mahoratini namoyish etib, syujet, konflikt va yorqin obrazlar tizimi orqali eskilik va yangilik, jaholat va ma’rifat o‘rtasidagi kurashni realistik tarzda aks ettirgan. Paranjining ramziy ma’nosi asarning markaziy g‘oyasini tashkil etib, nafaqat jismoniy, balki ma’naviy cheklovlarga qarshi kurashga chorlaydi. Ushbu asar o‘zbek dramaturgiyasining rivojiga ulkan hissa qo‘shib, universal qadriyatlarni targ‘ib etishi bilan bugungi kunda ham o‘zining abadiy qadrini saqlab qolgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hamza Hakimzoda Niyoziy. Paranji sirlari.
2. Hamza Hakimzoda Niyoziy. Tanlangan asarlar. Toshkent.
3. “Oriental Art and Culture” Scientific-Methodical Journal, 2022.
4. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent.
5. Qo‘chqorov R. O‘zbek dramaturgiyasi taraqqiyoti. Toshkent.